

ПОРЕДИЦА „ПЪТЯТ НА ПРАБЪЛГАРСКИЯ ВОИН“ · ПУБЛИКАЦИЯ 1 ОТ 15

Сложносъставният лък на прабългарите

Устройство, костени облицовки, калъф и техника на стрелбата в степната традиция

Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ · Стара Загора · 6 август 2025 г.

Обр. 1. Прабългарски конник стрелец в степта. Художествена реконструкция.

РЕЗЮМЕ

Лъкът е основното оръжие на леката конница в ранносредновековна България. Статията събира данните на археологията, писмените извори и изображенията за двата вида лъкове, познати по българските земи – обикновения дъговиден и сложносъставния (рефлексен) лък. Разглеждат се устройството на сложносъставния лък, костените пластини, които единствени достигат до нас, калъфът за носене на лъка, предпазните приспособления на стрелеца и сведенията за начина на стрелба и за мястото на стрелците в боя. Накрая лъкът е поставен в по-широката степна традиция, към която принадлежат и прабългарите. Изложението се основава на трудовете на Р. Рашев, В. Йотов, Г. Фехер и М. Казански.

Ключови думи: сложносъставен лък, рефлексен лък, костени пластини, калъф за лък, конни стрелци, прабългари, степна традиция

I. Увод: оръжието на леката конница

Когато говорим за войската на ранносредновековна България, първият образ, който изниква, е този на конника стрелец. Той има сигурна опора в изворите. Р. Рашев обобщава, че основният род войска била леката конница, а основното оръжие на войниците от нея бил лъкът – нещо, за което свидетелства и старобългарският разказ „Чудо на св. Георги с българина“¹. Мечът и бойната брадва според същия автор са били използвани само в близък бой².

В. Йотов отнася към оръжието за далечен бой основно четири предмета: лъка, калъфа за лъка, стрелите и колчана³. Настоящата публикация е посветена на първите два – на самия лък и на начина, по който е бил носен и използван. На стрелите и колчана ще бъде посветена отделна статия.

Изследователят на тази тема се сблъсква с една основна трудност: лъкът е направен предимно от органични материали, които не се запазват в земята. Освен това оръжието изобщо е рядка находка. Рашев отбелязва, че ценното по онова време желязо не е насърчавало поставянето на оръжие в гробовете, освен когато рангът и имотното състояние на погребания са изисквали и позволявали това⁴. Затова представата за прабългарския лък се гради от три вида данни: малкото археологически находки (главно костени пластини), сведенията на византийски и други писмени извори и изображенията – рисунки-графити, миниатюри и предмети на дребната пластика.

Към изложението са привлечени и по-ранни трудове. Книгата на унгарския учен Геза Фехер „Военното дело на прабългарите“ (1938) е първият опит за цялостен поглед върху темата, но тя е писана, когато археологическите данни от българските земи са били твърде оскъдни, и много от изводите ѝ почиват на унгарски и азиатски аналогии. Където това е важно, ще го отбелязваме.

Ключови моменти

V – първата половина на VI в.	Костена пластина за лък в постройка от пенъковското селище Хитци – знак, че този тип лък се разпространява широко в Източна Европа.
До края на VI в.	Без стремена конникът разчита главно на далечния бой и тугият лък с костени облицовки става основно оръжие на номадите.
Края на VII – началото на VIII в.	Стенописите от Афрасиаб в Средна Азия показват калфи с формата на рефлексен лък.
813 г.	Битката при Версиникия, представена в Мадридския Скилица с конник, държащ сложносъставен лък.
963–969 г.	Никифор Фока предписва на стрелеца по два лъка, два колчана и четири резервни тетиви.
986 г.	След битката при Траянови врата Йоан Геометър пише, че българските стрели са по-силни от византийските копия.
1938 г.	Геза Фехер издава „Военното дело на прабългарите“ – първия цялостен поглед върху темата.

РЕЧНИК

Рефлексен лък

Сложносъставен (многопластов) лък от дърво, сухожилия, рогови и костени пластини и лепила. В покой раменете му са извити в обратна посока спрямо опънатото положение – оттам и името. Стрелата се изхвърля не само от тетивата, но и от вибрацията на еластичните рамена.⁶

2. Два вида лък: дъговиден и сложносъставен

Лъкът се състои от извита основа и тетива. В основата се различават ръкохватка – средната част, на която стрелецът се опира при опъването, рамена – частите от средата към двата края, и накрайници⁵. Според Йотов в българското ранно средновековие са използвани два типа лъкове: обикновени, или дъговидни, и сложносъставни (многопластови), наричани още рефлексни⁶.

Дъговидният лък има предимно дървена основа и при него стрелата се изхвърля от силата на опънатата тетива. Рефлексният лък е изработван от няколко материала – дърво, сухожилия, рогови и костени пластини и лепила. При него изхвърлянето на стрелата се дължи не само на тетивата, но и на вибрацията на еластичните рамена. Разликата е съществена: по данните, приведени от Йотов, за да се изтегли тетивата на дъговиден лък на 70 см, е нужна сила около 60 кг, докато при рефлексния лък тя е три пъти по-малка – около 20 кг⁷. Същите стойности дава и Фехер⁸.

Приема се, че рефлексните лъкове са били дълги около 120–130 см, но е имало и по-големи. В част от специализираните изследвания те се разделят на четири, пет и повече типа според наличието и разположението на костените апликации⁹. В литературата няма единно мнение и за

общото деление: някои автори приемат, че номадите са имали две основни групи лъкове – обикновени и съставни, а повечето руски изследователи – че през ранното средновековие са съществували три групи¹⁰.

Фехер описва устройството на сложносъставния лък по следния начин: средната част е тънка плоска пръчка от твърдо и еластично дърво, като в средата си тя е по-дебела и нееластична, за да бъде хващана по-удобно. Към страната, обърната към стрелеца, с рибено лепило се залепват две дълги рогови пластини; допирните повърхности се нарязват със специален инструмент за по-здраво залепване. Като материал той посочва рог от бивол, говедо или дива коза, а готовият лък се увивал с тънка кожа или брезова кора¹¹. По думите на Фехер изработването на такъв лък изисквало много търпение, знания и сръчност и понякога продължавало с години¹². Трябва да се има предвид, че това описание е обобщено по унгарски и източни образци, а не по запазен български лък.

Тетивата според Фехер е била от кожа или от животински черва; на единия край на лъка тя е била вързана постоянно, а на другия завършвала с примка, която се закачвала при опъването. В спокойно състояние рефлексният лък е извит в обратна посока спрямо опънатото си положение¹³. Именно това обратно извиване дава името на оръжието.

Към кой тип е принадлежал българският боен лък? Писмените извори не дават пряко описание, но Йотов привежда косвено свидетелство: „Хроника на Регинон“ говори за „роговите лъкове“ на маджарите, а авторът приема, че такива са били и лъковете на българите¹⁴. Фехер стига до същото заключение – че лъкът на българите и маджарите е бил сложносъставен, рефлексен лък от т.нар. туркестански вид¹⁵.

В ЧИСЛА

60 срещу 20 килограма

За да се изтегли тетивата на 70 см, при обикновения дъговиден лък е нужна сила около 60 кг, а при рефлексния – около 20 кг, т.е. три пъти по-малко. Дължината на рефлексните лъкове се приема за около 120–130 см.⁷

Обр. 2. Устройство на сложносъставен (рефлексен) лък: дървена основа, сухожилия и рогови пластини. Художествена реконструкция.

3. Какво остава в земята: костените пластини

От материалите, от които е направен лъкът – дърво, сухожилия и кост, – до нас достигат само костените пластини. Те са били прикрепвани към ръкохватката (предни пластини) и към изхвърлящите рамена (крайни пластини)¹⁶. Тъкмо по тях археологът разпознава сложносъставния лък.

Най-показателна е находката от гроб 33 на некропола при Нови пазар, където са открити две предни пластини от ръкохватката на лък. Части от предни и крайни пластини са известни още от Плиска, Велики Преслав и Дръстър, от селищата при Брестак (Варненско), Разград (върху късноантичния град Абритус) и Одърци (Добричко), от крепостта при Хума (Разградско) и от други места¹⁷. Рашев също отбелязва, че пластините за лъкове са рядка находка¹⁸.

Костените облицовки на лъка не са само български белег. М. Казански посочва костена пластина за лък в постройка от V – първата половина на VI в. от пенъковското (славянско) селище Хитци и отбелязва, че подобни пластини са известни и от византийските крепости по Дунав и на Таманския полуостров¹⁹. Това показва колко широко се е разпространил този тип лък в Източна Европа.

Важни допълнения дават изображенията. Повечето рисунки-графити по крепостните стени на Плиска и Велики Преслав представят обикновени лъкове с дъговидно оформена ръкохватка, опъната тетива и почти винаги със стрела – най-често с връх тип „лястовича опашка“. По-рядко се срещат изображения с вдадена навътре ръкохватка, в които Йотов вижда сложносъставния, рефлексен лък²⁰. Сложносъставен лък в ръцете на конник е показан и на миниатюра от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица, представяща битката при Версиникия през 813 г.²¹.

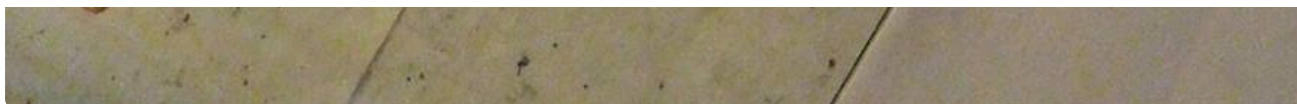
Лъкът се появява и в паметниците на дребната пластика. Според Йотов лък и стрела, насочени към легнало хищно животно, вероятно лъв, са включени в композицията на няколко ранносредновековни бронзови накрайника за ремък²². Към група бронзови амулети, представящи лък със или без стрела, обаче трябва да се подхожда предпазливо: нито един от тях не е открит в сигурна археологическа среда и е възможно да принадлежат на по-ранни степни племена²³. Рашев привежда и пример с по-особен смисъл – рисунка-графит на брадат мъж с лък върху глинен модел, тълкуван като модел на шаманска юрта, където лъкът се приема за символ на шаманския тъпан²⁴.

КЛЮЧОВ МОМЕНТ

813 г. – Версиникия

Сложносъставен лък в ръцете на конник е изобразен на миниатюра от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица, посветена на битката при Версиникия през 813 г. Това е едно от малкото изображения, в които Йотов разпознава именно рефлексния лък.²¹

Обр. 3. Рефлексен лък (запазени костени обличовки) от аварския некропол при Дьенешдиаш, Унгария (некрополът е използван от 630 г. до началото на IX в.); Балатонски музей, Кестхей. Аварска, а не българска находка – сродна степна традиция.

Снимка: James Steakley · CC BY-SA 3.0 · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 4. Разкопки на некропол и първите намерени костени пластини от лък (художествена стилизация в духа на стара фотография от XIX в.)

Обр. 5. Костени пластини от ръкохватката и рамената на лък – по типа на находките от българските земи. Художествена реконструкция.

4. Калъфът за лъка и снаряжението на стрелеца

Когато не е в употреба, лъкът се носи с отпусната тетива в специално пригоден калъф. Две костени пластини от Велики Преслав и от селището при Одърци според реконструкцията на С. Станилов, основана на сигурни находки от унгарски некрополи, произхождат от калъфи за лъкове. Йотов добавя към тях и костена пластина от Дръстър, завършваща със стилизирана животинска (може би конска) глава²⁵.

Според тази реконструкция калъфът е бил дървен, обшит с кожа, и завършвал в единия си край с къса шийка от мека кожа, към която се прикрепвала двойка срещуположно поставени костени пластини. Самият калъф имал формата на обратно извития рефлексен лък. Калъфи с такава форма са изобразени на стенописите от Афрасиаб в Средна Азия, датирани от края на VII – началото на VIII в.²⁶ Фехер, по стенописите от Турфан, описва калъфа като кожена чанта с формата на лък, понякога от тигрова кожа с козината навън²⁷.

Най-известното българско изображение, свързвано с калъф за лък, е Мадарският конник. С. Станчев определя заоблената издатина зад гърба на ездача като калъф за лък. Рашев приема това тълкуване и добавя, че лъкът предполага наличие и на колчан, но следи от такъв на релефа липсват²⁸.

Лъкът е бил пазен и от лошото време. Н. Хрисимов и М. Петров обръщат внимание на дрехата-наметало, описана във византийския „Стратегикон“ на Маврикий, която предпазвала конника и оръжието му от атмосферните условия и вражеските стрели и вероятно е била носена разтворена или наметната, така че да скрие и лъка. В същия текст този тип дреха е наречена и „българско наметало“²⁹.

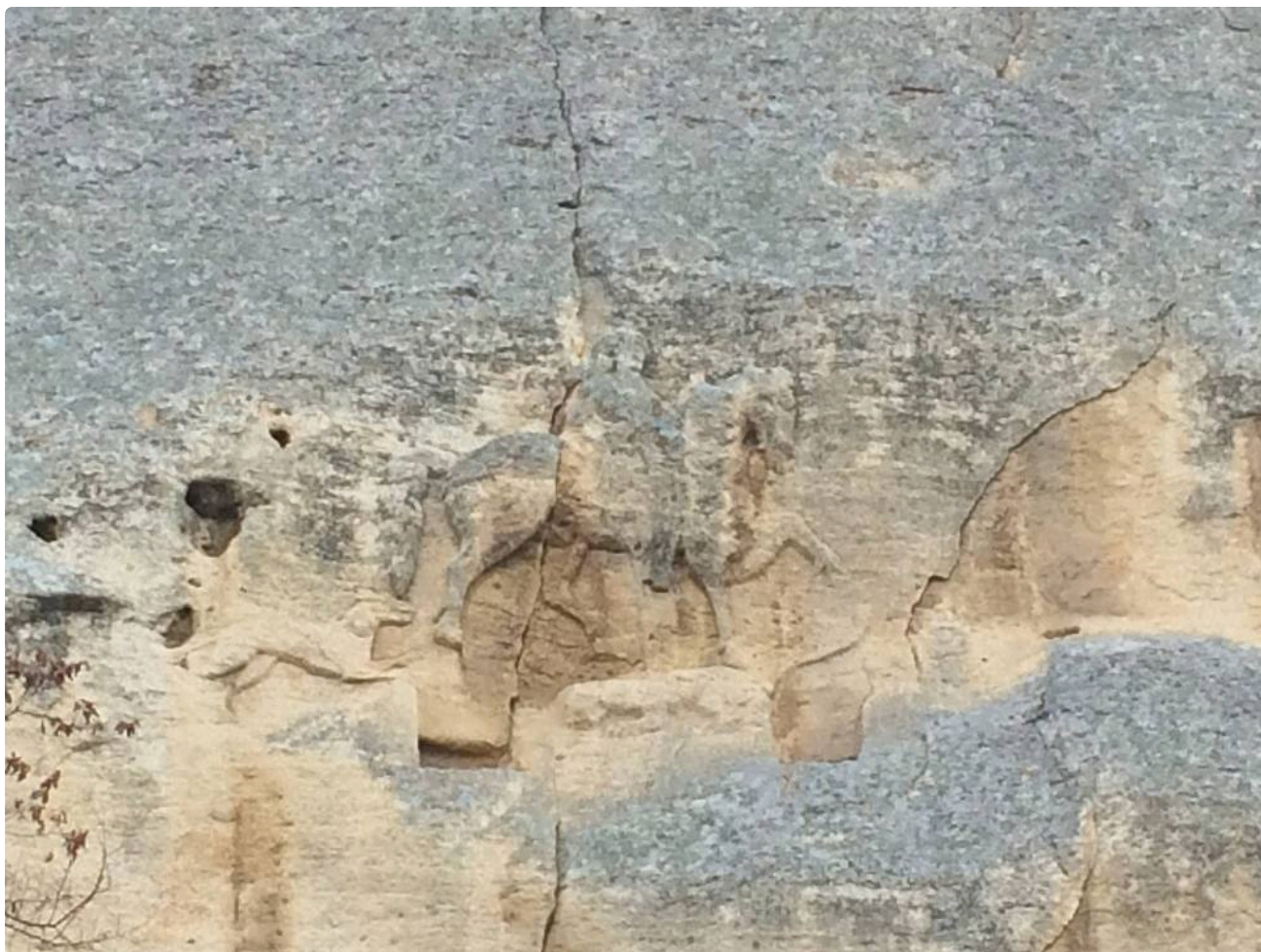
Боравенето с лъка изисква и предпазни приспособления. Йотов определя като такива някои костени плочки, привързвани към ръката, за да я пазят от удара на тетивата. През цялото средновековие са разпространени и метални и костени пръстени с характерна форма, които подпомагат опъването на тетивата; няколко такива пръстена от Плиска според Йотов вероятно са от втората половина на X–XII в., т.е. от края на разглеждания период насетне³⁰. В мъжки гробове от езическата епоха се срещат и костени „рогчета“, пробити за окачване на колана, с излъскани от употреба върхове. Предназначението им не е съвсем ясно – смята се, че с тях е била опъвана тетивата на лъка или че са служели за развързване на въжени конски букаи³¹.

Колко лъка е носел един стрелец? За българската войска преки данни няма, но византийските военни трактати дават представа за изискванията на епохата. Според предписанията на император Никифор Фока (963–969) всеки стрелец в специализираните части трябвало да има по два лъка и два колчана, а в запас – по четири тетиви³².

В ЧИСЛА

Два лъка и четири тетиви

Според предписанията на император Никифор Фока (963–969) всеки стрелец в специализираните части трябвало да има по два лъка и два колчана, а в запас – четири тетиви. Това е византийско изискване, но показва колко лъкове и тетиви е изисквала войната.³²

Обр. 6. Мадарският конник, скален релеф край Мадара (Шуменско). Заоблената издатина зад гърба на ездача С. Станчев определя като калъф за лък.

Снимка: PlusUA · CC BY-SA 4.0 · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 7. Майстор изработва сложностъствен лък в ранносредновековно селище. Художествена реконструкция.

5. Техника на стрелбата и мястото на стрелците в боя

Подготвен за бой, лъкът е с натегната тетива, а когато не се използва, тетивата се сваля. Тази практика се потвърждава и от писмените извори³³. В старобългарския разказ „Чудото на св. Георги с българина“ разказвачът казва: „Аз опънах лъка, и държейки стрелите в ръка, побягнах от коня надолу“³⁴. Ана Комнина пък отбелязва, че баща ѝ, император Алексий I Комнин, обучавал новобранците да опъват лък³⁵ – умение, което явно не е било даденост.

Византийските автори, които обясняват как трябва да се воюва със „скитските племена“, оставят ценни наблюдения. Според „Стратегикона“ на Маврикий студът и дъждът, който отслабва силата на лъковете, са вредни за тези народи; копията те носят на раменете си, а лъковете държат в ръце и си служат с едните или с другите според случая; освен това грижливо се обучават да стрелят, яздейки на кон³⁶. „Тактика“ на Лъв VI Философ казва за маджарите, които по въоръжение сравнява с българите, че са въоръжени с мечове, лъкове и дълги копия и че когато са преследвани, надвиват главно с лъковете си³⁷. Фехер вижда в това указание за стрелба назад от гърба на коня³⁸.

Как точно са опъвали тетивата прабългарите, не е засвидетелствано пряко. Фехер посочва, че в целия Изток се е използвало т.нар. „монголско“ опъване на тетивата с палеца, и допуска, че така са стреляли и маджарите и българите³⁹ – това е негово предположение, а не сведение от извор.

Той подчертава още, че при такава стрелба няма приспособление за прицелване: стрелецът трябва да улови мига, в който посоката на стрелата отговаря на разстоянието до целта⁴⁰. Според същия автор Маврикий препоръчва всеки да има лък според силите си, дори по-скоро по-лек⁴¹.

Отрядите на стрелците с лък са една от основните бойни единици, които средновековните военни съчинения и хроники споменават задължително. Обикновено те започват сраженията, като целта им освен прекото поразяване на противника е да разстроят бойния му ред⁴². Казански описва степния начин на бой като две фази: атака в разпръснат строй с интензивна и прицелна стрелба с лък и след това близък бой; по-често обаче номадите избягвали ръкопашната схватка и предпочитали поредица от бързи атаки, обстрелвайки противника от безопасно разстояние⁴³.

Фехер разсъждава, че рефлексният лък е давал на българите и маджарите тройно предимство пред противниците им, тъй като със същата сила те могли да изстрелят три пъти повече стрели⁴⁴. Това е по-скоро риторично заключение на автора от 1938 г. Днес е известно, че и византийците са разполагали с мощни лъкове: Казански привежда сведението на Прокопий Кесарийски, че ромеите опъвали тетивата до ухото и нито щитове, нито брони спасявали противника от стрелите им⁴⁵.

Как възприемат съвременниците българските стрелци, личи от един стих на византийския поет Йоан Геометър, написан след поражението на император Василий II при прохода Траянови врата през 986 г.: „мизийските [българските] стрели са по-силни от авзонските [византийските] копия“⁴⁶.

ГЛАСЪТ НА ИЗВОРА

Йоан Геометър, след 986 г.

След поражението на Василий II при Траянови врата през 986 г. византийският поет пише: „мизийските [българските] стрели са по-силни от авзонските [византийските] копия“. ⁴⁶

Ἡ δὲ καὶ οὕτως ἐφίκετο. καὶ παρὲς τὸ πένθος τοῦ Κρούμου. ὁχλὸν πομπῆς ἀδελφῶν πομπῆς αὐτῶν
 μέγας. ἀκροβολίστοις μέγας οὖτος χειρὶς. καὶ ὁ πομπῆς Κιβωλίσταις μάχης. καὶ ἐν πᾶσι
 αὐτοῖς ἐπὶ Κρούμου παρὲς αὐτῶν ἐφύγομεν. ὡς καὶ φωνήεντας ἀπὸ τοῦ τοῦ στρατοῦ
 ὁρμῆς καὶ φωνῆς ἐν πομπῇ μάχης καὶ κατακλινῶν σὺν μάχῃ. ἐπεὶ οὕτως ἀπὸ τοῦ βασιλέως
 καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλέως. εἰπεὶ ἀδελφῶν πομπῆς. εἰπεὶ καὶ καὶ πομπῆς τοῦ νεοπλάτου. εἰς
 ἀνασχῆς τοῦ πλάτου στρατοῦ. καὶ κατεβύθη ἐπὶ πομπῆς τοῦ πομπῆς. καὶ ἐν πᾶσι
 τοῖς αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ πομπῆς. καὶ ἐν πᾶσι τοῖς πομπῆς. τοῖς πομπῆς καὶ πομπῆς
 πομπῆς πομπῆς. ἀπὸ τοῦ πομπῆς πομπῆς πομπῆς πομπῆς. καὶ πομπῆς πομπῆς πομπῆς

Обр. 8. Мадридски ръкопис на Йоан Скилица, л. 11r: хан Крум събира войската си преди битката при Версиникия (813 г.); долу – Византийските войници подтикват Михаил I Рангаве към бой. Национална библиотека, Мадрид.

Снимка: Неизвестен средновековен илюстратор (Мадридски ръкопис на Скилица) · Public domain · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 9. Конни стрелци при битка (художествена стилизация в стила на средновековна ръкописна миниатюра)

Обр. 10. Конни стрелци откриват сражението. Художествена реконструкция.

6. Лъкът в степната традиция

Сложносъставният лък не е изобретение на една народност. Той е общо достояние на конните народи от евразийските степи. Казански обяснява издигането му с особеностите на конната война: до края на VI в. в Европа конникът не е разполагал със стремена, което затруднявало ръкопашния бой и придавало особена важност на далечния бой със стрелково оръжие. Затова тугият лък с костени (рогови) облицовки става основно оръжие на номадите в началото на средновековието⁴⁷.

Според същия автор такъв лък позволява използването на тежки тристенни (трилопатни) стрели, които нанасят тежки рани и могат да извадят от строя конете на противника. Той е добре представен в старините на степните номади от V–VII в. както в Северното Причерноморие, така и в Карпатския басейн, а под степно влияние се разпространява и сред уседналите народи на Източна Европа⁴⁸. Тристенните стрели и костените облицовки на лъка са засвидетелствани у хуните и т.нар. хуно-българи от руско-украинските степи, както и в Аварския хаганат⁴⁹.

Изобразителните паралели също водят на изток. Калъфите с форма на рефлексен лък от стенописите на Афрасиаб⁵⁰ и турфанските изображения, на които се позовава Фехер⁵¹, показват, че калъфът, лъкът и начинът на носенето им принадлежат на една обща евразийска традиция.

Йотов отбелязва още, че изображения на лък и стрела в паметниците на малката пластика са много чести и при скитите⁵².

В тази среда българският лък не е изключение, а част от общото. Особеното в българския случай е, че той продължава да бъде основно оръжие и след заселването на Долния Дунав – в държава, която воюва главно с Византия и използва леката конница за бързи удари на големи разстояния⁵³.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Защо лъкът, а не мечът?

До края на VI в. конникът в Европа не е разполагал със стремена, което затруднявало ръкопашния бой. Затова далечният бой със стрелково оръжие придобива особена важност, а тугият лък с костени облицовки става основно оръжие на номадите.⁴⁷

7. Във филма „Докосни древността“

Спектакълът-филм „Докосни древността – пътят на прабългарския воин“ на СК „Бага-Тур“ дава възможност темата да се види в движение. В сцените с конници и в стрелбата с лък зрителят може да проследи онова, което изворите описват с думи: лъка, държан в ръка, докато конят е в движение, стрелата, пусната в точно уловения миг, калъфа и колчана на колана, обичайното редуване на далечен и близък бой.

Възстановките не претендират да бъдат документален запис на конкретно събитие. Те са художествена интерпретация, която се опира на описаните тук данни и помага на зрителя да усети физическото усилие, сръчността и дългата подготовка, които стоят зад умението на конния стрелец.

8. Заключение

Сложносъставният, рефлексен лък е оръжието, с което прабългарите се вписват в голямата традиция на конните народи от евразийските степи. Пряко от него до нас достигат само костените пластини – от Нови пазар, Плиска, Преслав, Дръстър и други места, – но заедно с писмените извори и изображенията те позволяват да се възстанови достатъчно ясна картина: многопластов лък от дърво, сухожилия, рог и кост, носен в калъф с формата на самия лък, опъван за бой и разпъван след него, използван от конници, обучени да стрелят в движение.

Много въпроси остават открити. Не знаем точните размери на българския боен лък, нито как точно е била опъвана тетивата; част от представите ни, особено онези, които идват от Фехер, се основават на унгарски и азиатски аналогии. Ясно е обаче, че в продължение на векове лъкът е бил онова оръжие, с което леката конница е започвала сражението и е налагала своя ритъм на боя.

Речник

ръкохватка	Средната част на лъка, за която стрелецът го държи при опъването.
рефлексни	Лъкове, които в покой са извити обратно на посоката при опъване; сложносъставни, многопластови.
тетива	Връвта на лъка – от кожа или животински черва, опъвана между двата края.
калъф	Калъф за лъка – дървен, обшит с кожа, с формата на рефлексния лък; в него лъкът се носи с отпусната тетива.
графити	Рисунки, издраскани по каменните блокове на крепостните стени в Плиска и Велики Преслав.
Стратегикон	Византийско военно ръководство, приписвано на император Маврикий; описва и бойните навици на „скитските“ конни народи.

Провери знанията си

1. Каква сила е нужна, за да се изтегли тетивата на рефлексен лък на 70 см?
а) около 20 кг · б) около 60 кг · в) около 120 кг
2. Коя част от сложносъставния лък обикновено достига до археолозите?
а) дървената основа · б) тетивата от черва · в) костените пластини
3. Кой изследовател определя издатината зад гърба на Мадарския конник като калъф за лък?
а) Геза Фехер · б) Станчо Станчев · в) Михаил Казански
4. Колко резервни тетиви трябвало да има стрелецът според Никифор Фока?
а) две · б) четири · в) десет

Отговори: 1 – а; 2 – в; 3 – б; 4 – б

Бележки

1. Рашев 2008, с. 269. ↩
2. Рашев 2008, с. 269. ↩
3. Йотов 2004, с. 17. ↩
4. Рашев 2008, с. 172. ↩
5. Йотов 2004, с. 17. ↩
6. Йотов 2004, с. 17. ↩
7. Йотов 2004, с. 17. ↩
8. Фехер 1938, с. 42. ↩
9. Йотов 2004, с. 17. ↩
10. Йотов 2004, с. 21, бел. 2. ↩
11. Фехер 1938, с. 40. ↩
12. Фехер 1938, с. 40–41. ↩
13. Фехер 1938, с. 41. ↩
14. Йотов 2004, с. 18. ↩
15. Фехер 1938, с. 40. ↩
16. Йотов 2004, с. 20. ↩
17. Йотов 2004, с. 20. ↩
18. Рашев 2008, с. 172. ↩
19. Казански 2019, с. 257. ↩
20. Йотов 2004, с. 18. ↩
21. Йотов 2004, с. 18. ↩
22. Йотов 2004, с. 18. ↩
23. Йотов 2004, с. 20. ↩
24. Рашев 2008, с. 218. ↩
25. Йотов 2004, с. 20. ↩
26. Йотов 2004, с. 20. ↩
27. Фехер 1938, с. 45. ↩
28. Рашев 2008, с. 214. ↩
29. Хрисимов, Петров 2012, с. 104. ↩
30. Йотов 2004, с. 20. ↩
31. Рашев 2008, с. 174. ↩
32. Йотов 2004, с. 18, 21, бел. 6. ↩
33. Йотов 2004, с. 20. ↩
34. Йотов 2004, с. 20. ↩
35. Йотов 2004, с. 20. ↩
36. Йотов 2004, с. 18. ↩

37. Йотов 2004, с. 18. ↵
38. Фехер 1938, с. 38–39. ↵
39. Фехер 1938, с. 42. ↵
40. Фехер 1938, с. 43. ↵
41. Фехер 1938, с. 43. ↵
42. Йотов 2004, с. 17. ↵
43. Казански 2019, с. 262–264. ↵
44. Фехер 1938, с. 38–39, 42. ↵
45. Казански 2019, с. 257. ↵
46. Йотов 2004, с. 18. ↵
47. Казански 2019, с. 257. ↵
48. Казански 2019, с. 257. ↵
49. Казански 2019, с. 258. ↵
50. Йотов 2004, с. 20. ↵
51. Фехер 1938, с. 45. ↵
52. Йотов 2004, с. 21, бел. 20. ↵
53. Рашев 2008, с. 269. ↵

Библиография

Йотов, В. Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI век). Варна: Зограф, 2004.

Казанский, М. М. Степные традиции в славянском вооружении и конском снаряжении в V–VII вв. – Краткие сообщения Института археологии, вып. 254. Москва, 2019, с. 253–269.

Рашев, Р. Българската езическа култура VII–IX век. София: Класика и стил, 2008.

Фехер, Г. Военното дело на прабългарите. София: Военна библиотека, 1938.

Хрисимов, Н., М. Петров. Данни за мъжкото облекло от периода на Първото българско царство. 2012, с. 94–111.

Снимките с отбелязан автор са от Wikimedia Commons под посочения свободен лиценз. Всички останали илюстрации са художествени реконструкции и стилизации, създадени за публикацията с инструмент за изкуствен интелект по описанията в посочените източници; те не са изображения на реални находки.

Финансирано от
Европейския съюз
NextGenerationEU

Публикацията е част от проект № BG-RRP-11.020-0147-C01 „Докосни древността – пътят на прабългарския воин“, изпълняван от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ с финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“ по Националния план за възстановяване и устойчивост, финансиран от Европейския съюз – NextGenerationEU.

Тази публикация е създадена с финансовата подкрепа на Европейския съюз – Следващо Поколение ЕС. Цялата отговорност за съдържанието на публикацията се носи от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че тази публикация отразява официалното становище на Европейския съюз и Национален фонд „Култура“.